

Юлія Вялова

канд. іст. наук, наук. співроб.

Інститут історії України НАН України

01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: vialova@history.org.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕОНА ВАСИЛЕВСЬКОГО НА ПОСАДІ МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ПЕРШОГО УРЯДУ ВІДРОДЖЕНОЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті висвітлено діяльність Леона Василевського на посаді міністра закордонних справ відродженої Польської держави. І хоча його діяльність тривала зовсім недовго (два місяці), не можна не оцінити його основної заслуги — створення організаційної структури міністерства, яке повинно було працювати у важких, далеких від стабільності умовах. Під час недовготривалого перебування на посаді міністра він виявив себе як талановитий та далекоглядний дипломат. Особливу увагу приділено діяльності міністра Л. Василевського зі встановлення кордонів Польської Республіки та налагодження відносин із сусідами.

Ключові слова: Леон Василевський, Міністерство закордонних справ, Республіка Польща, зовнішня політика, кордони.

Iuliia Vialova

PhD in History, Researcher

Institute of History of Ukraine

of the National Academy of Sciences of Ukraine

4, Mykhailo Hrushevskiyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: vialova@history.org.ua

LEON WASILEWSKI'S ACTIVITY AS THE MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS OF THE FIRST GOVERNMENT OF THE REVIVED REPUBLIC OF POLAND

Leon Wasilewski played a vivid role during the struggle for the independence of Poland as well as had a great influence on the formation of foreign policy of the Joseph Pilsudski. He is rightly called "the architect of the Eastern policy of Pilsudski". The article dedicated to the activities of Wasilewski as the Minister of Foreign Affairs of the first government of the

restored Polish state, which played significant place in a series of all subsequent Polish governments. Although Wasilewski's worked as Minister only two month, he managed to create an organizational structure of the ministry that could work in difficult and unstable conditions. The role of the first foreign minister of the state that had existed in a very difficult international situation was described. Wasilewski had challenges that were far beyond the competence of minister of the Ministry of Foreign Affairs in normal situation. Main attention is paid to Wasilewski's activity in the process of setting the state boundary of the Republic of Poland as well as the establishing the international relations with neighbors. During Wasilewski short-term period on the position of the Minister, he showed himself as talented and visionary diplomat. Based on the idea of the federation, Wasilewski created the concept of the territorial form of the Polish state that Pilsudski was trying to put into practice in 1919–1920. Shown himself perfectly as the minister of foreign affairs, he gained more respect from J. Pilsudski and remained one of his most loyal adherent. The resignation did not mean the end of Wasilewski's political activity. At the personal proposition of the "Commandant of the State", he participated in the Paris Peace Conference (1919) as well as took part in the signing of The Treaty of Riga (1921).

Keywords: Leon Wasilewski, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Poland, Foreign Policy, boundaries.

2018 р. виповнюється 100 років з часу відродження Польської держави. У ці дні доречно звернутися до тих історичних постатей, які відіграли у цьому процесі яскраву роль та брали участь у побудові нового державного апарату. У цьому контексті більш ніж справедливим видається звернутися до особи Леона Василевського, який був дуже активно долучений до цих процесів, мав неабиякий вплив на формування зовнішньополітичних орієнтирів табору Ю. Пілсудського під час боротьби Польщі за незалежність. У науково-популярних виданнях його справедливо називають «архітектором східної політики Ю. Пілсудського»¹.

2013 р. Музей польської історії у Варшаві розпочав низку публікацій, присвячених знаменному ювілею польської незалежності, увага в яких мала бути приділена активним учасникам тих бурхливих листопадових подій. Знаковим, на наш погляд, є той факт, що першим томом серії є перевидання праці Л. Василевського «Пілсудський, якого я знав» з розлогою біографічною статтею про автора А. Фрішке². Останній зазначив, що Л. Василевський як дослідник, а не тільки політичний діяч, був несправедливо обійдений увагою. У радянські часи його постать трактувалася виключно негативно, з огляду на його антирадянськість, антикомунізм і тісні зв'язки з Ю. Пілсудським. На еміграції про нього писали

автори, які висвітлювали відбудову держави та боротьбу за її кордони, та історик В. Побуг-Малиновський (автор «Новітньої політичної історії Польщі»)³, який вважав себе учнем Л. Василевського. Ім'я доньки, Ванди, яка стала в Польщі символом колабораціонізму, кидало тінь на його світле ім'я. На думку автора, саме цей факт не дозволив дослідникам уже відновленої некомуністичної Польщі приділяти його особі достатньо уваги. Цей своєрідний вакуум перервала наприкінці 1990-х рр. Барбара Сточевська, яка дослідила його наукову спадщину⁴.

Спеціальні ґрунтовні дослідження, присвячені діяльності Л. Василевського, з'явилися ще у міжвоєнній Польщі невдовзі після смерті політика та вченого. Грудневий номер часопису «Niepodległość» за 1937 р. вийшов на пошану пам'яті Леона Василевського й містив широкий спектр оцінок його політичної, наукової та публіцистичної діяльності. Однією з центральних була стаття історика В. Побуг-Малиновського⁵ «Леон Василевський. Біографічний нарис»⁶. У цьому номері журналу міститься стаття Є. Морачевського «Спомини співпраці з Леоном Василевським», в якій прем'єр-міністр першого уряду відродженої Польської Республіки згадує недовготривалий період їхньої співпраці⁷.

Події, які супроводжували підписання Ризького мирного договору 1921 р., та роль, яку відіграв у цей час Л. Василевський, докладно описані в нарисі польського дипломата О. Ладоса «Василевський на Ризьких переговорах»⁸.

У збірнику «Міністри закордонних справ Другої Речі Посполитої» міститься стаття П. Хаузера, присвячена Л. Василевському як першому міністрові закордонних справ новоствореної Польської держави⁹. В ній зацентровано на важкості та відповідальності ролі, яка випала на долю першого міністра закордонних справ держави, яка ще по-суті державою і не була, бо не мала ані армії, ані кордонів. Під час нетривалого перебування Л. Василевського на посту міністра, в незнайомій йому досі царині, він виявив себе як талановитий та далекоглядний дипломат.

Заслуговує на увагу збірник наукових праць «Ризький договір через 75 років», який містить статті сучасних польських істориків З. Карпуся, Е. Вішки, Я. Брусського, С. Александровича, А. Айненкеля¹⁰. У цьому збірнику розміщено статтю Б. Петрчак «Леон Василевський на конференції у Ризі»¹¹, в якій польська дослідниця на основі архівних матеріалів висвітлила основні аспекти діяльності та завдання, якими опікувався Л. Василевський під час підписання Ризького мирного договору 1921 р.

Мета цієї статті полягає в постановці та розробці актуальної теми, яка не отримала належного висвітлення у вітчизняній історичній науці, а саме: розкрити маловідомі аспекти діяльності Л. Василевського на посаді міністра закордонних справ першого уряду відродженої Польської держави.

Першочерговим завданням новоствореної держави стало формування уряду. Після невдалих переговорів з представниками народової демократії («ендеки» прагнули більшого, ніж три міністерські портфелі, що їм було запропоновано, а також портфель міністра закордонних справ), Ю. Пілсудський вирішив формувати уряд самостійно, взявши за зразок люблінський уряд. Очолити його мав І. Дашинський, а більшість кандидатів у міністри теж мали бути членами тамтешнього кабінету. Через небажання з боку «ендеків» іти на компроміс Ю. Пілсудський змінив свої плани стосовно І. Дашинського і призначив головою уряду соціаліста Є. Морачевського. 18 листопада «начальник держави» підписав склад нового кабінету, до якого увійшли «соціалісти», «людовці» та безпартійні. «Ендеки» відмовились брати в ньому участь. Портфель міністра закордонних справ отримав Леон Василевський¹².

Ще під час передачі влади та перипетій з формуванням уряду новоствореної держави, Л. Василевський, який перебував у цей час у Кракові, звернувся до Ю. Пілсудського з пропозицією обговорення створення такої інституції, яка б опікувалася національними та кресовими питаннями. Ці справи Л. Василевський вважав важливими: «Я розраховував, що Комендант особисто мені і доручить створення такої інституції — чогось на кшталт міністерства національних справ»¹³. Сталося ж інакше. Як згадував він пізніше: «Коли приїхав до Варшави, і зустрівся з втомленим Комендантом, не було нагоди обговорити з ним цю справу, бо на порядку денному постали питання іншого характеру та іншої ваги. А за кілька днів (18 листопада) був призначений міністром закордонних справ в уряді Морачевського»¹⁴.

Випадковим це призначення назвати важко, бо більш прийнятну кандидатуру в ситуації, що склалася, знайти було важко. Для міністра закордонних справ держави, яка ще мала сформувати свої кордони, досвід Л. Василевського в цій царині як науковця був надзвичайно бажаним. Ю. Пілсудський за багато років співпраці з Л. Василевським усвідомлював і те, що вони обидва мали схожі погляди на кордони майбутньої держави¹⁵.

В основу зовнішньої політики Польщі, на думку Пілсудського та його однопартійців, мала бути покладена концепція федералізму, спрямована на розчленування імперії Романових за національними ознаками й створення на її основі незалежних держав, які передбачалося об'єднати на умовах федерації¹⁶. Очолити федерацію Білоруської, Литовської та Української держав мала Польща. Фактично йшлося про відновлення геополітичної конструкції на зразок давньої Речі Посполитої. Польський державний інтерес полягав, насамперед, у тому, щоб раз і назавжди позбутися небезпечного російського сусідства, відгородившись буферною

зоною напівзалежних від Польщі держав, які постали б на просторі від Балтійського до Чорного морів¹⁷.

Одним з перших завдань новоствореного уряду мало бути встановлення кордонів Польської Республіки. Цією проблемою Л. Василевський цікавився давно. На його думку, проведення західного кордону майбутньої держави не викликало запитань, з тієї причини, що його визначення могло цілком успішно спиратись на етнографічні аргументи.

Зовсім інша ситуація панувала в східних областях, якими до поділу володіла Річ Посполита. За кілька місяців до отримання портфеля міністра Василевський на сторінках краківської «Kultura Polski» в лютому 1918 р. надрукував статтю «Кордони Польської держави на сході», де висловив думку, що до недавнього часу майже всі польські програми відновлення державних кордонів пов'язувались з відновленням території Речі Посполитої, або, інакше кажучи, з відновленням кордонів 1772 р. Аргументуючи цей історичний принцип, він наголошував, що на всьому східному просторі колишньої Речі Посполитої польський елемент був тим єдиним чинником, який володів національно-політичною свідомістю і сформулював свої державно-політичні прагнення¹⁸.

Однак, на його думку, з кінця ХІХ ст. у зв'язку з пробудженням у Східній Європі національно-визвольних рухів ситуація почала змінюватися. Як приклад, він наводив українські прагнення незалежності в Галичині, що мали ціллю розмежування, засноване на етнічному принципі. Він наголошував, що Галичина була винятком. Писав: «Під пануванням російського царату, історичний принцип не втратив правомірності, однак з розвитком суспільного життя багатонаціонального населення східних земель давньої Речі Посполитої він вимагає певних поправок... Зараз після повалення царату шляхом революції майже всі національності, які населяють східні території давньої Речі Посполитої, формують власні національні державні програми та прагнуть до безпосередньої їх реалізації. Так, наприклад, Україна вже певною мірою зреалізована і утворює власну республіку. Литовці прагнуть створення власної держави, цього ж бажають в останнім часом навіть білоруси.

Все це повністю підриває історичне розташування кордону. Але цієї конфігурації не можна змінити чисто етнічно тільки тому, що майже ніде ми не маємо справу з чітко розмежованими спільними областями національностей. (...) З цього комплексу факторів єдиним виходом є демаркація на підставі взаємної згоди за умови повного виключення будь-яких зовнішніх впливів. Саме ця умова повинна бути висунута на перший план при практичному розв'язанні справи кордонів»¹⁹.

Далі, поставивши риторичне запитання «Яких же кордонів на сході повинна бажати для себе Польська держава?», Л. Василевський відпові-

дав так: «Вочевидь таких, які б найбільше відповідали його життєво важливим інтересам — національним, економічним і політичним. Звідси перший висновок: Польська держава не повинна охоплювати своїми кордонами занадто великої кількості територій, на яких мешкають інші національності. При швидкому зростанні свідомості і майбутніх політичних прагнень цих народів, що відзначаються вже в поточному історичному моменті, це б загрожувало порушенням нормального внутрішнього розвитку держави. Крім того — треба домагатися встановлення таких зв'язків (чи то політичних, чи тільки економічних) з сусідами, які б ґрунтувалися на спільності інтересів. Зовсім іншим має виглядати кордон з народами, з якими не передбачується приязних стосунків. Тут потрібно врегульовувати питання стратегічно. Інакше треба буде встановити кордон з державою, з якою ми прагнули б укласти тісний політичний зв'язок. У цьому випадку можна навіть домовитися, при демаркації у межах змішаної території, на залишення з того боку кордону певної частини поляків, щоб це значним чином скріпило міцність з'єднання»²⁰.

Тим часом хаос панував як по всій Польщі, так і в новій адміністрації країни. У своєму щоденнику Л. Василевський писав про перші дні перебування на міністерській посаді: «В конторі нашій скандальний безлад! О 10.35 нікого ще немає на роботі, нікого послати у справах, нема з ким зв'язатись!»²¹. І це в той час, коли йшлося про справи, що мали доленосне значення для новоствореної держави. До того ж вся «права» преса сприйняла цей кабінет негативно. 21 листопада 1918 р. краківський «Czas» розмістив велику кореспонденцію з Варшави під іронічною назвою «Новітні польські «міністри»», де всьому кабінету закидав надмірний соціальний радикалізм, некомпетентність та «схильність до конспірації та демагогії». Великий абзац був присвячений Л. Василевському, і в ньому згадувалась його мінута публіцистична творчість: «Спеціальністю його є міжетнічні відносини слов'янських народів (особливо Литви та України), але праці його, як у цьому, так і в інших напрямках, хоча й не позбавлені сумнівності та корисності, мали характер більше популяризаторський та агітаційний і тому повторювали часто одне й те саме»²². Пригадали йому діяльність у польській соціалістичній партії (ППС) та редагування «Przedświt». Звинувачуючи його у вузькому кругозорі, з певним лихослів'ям стверджували, що як міністр закордонних справ буде, напевне, в Європі унікалом, бо не володіє, окрім слов'янських, європейськими мовами й не орієнтується в міжнародних відносинах Західної Європи. Можна згадати, що в реальності і мови, і західноєвропейські відносини не були для Василевського незнайомими предметами. Німецьку мову він знав ще з дитинства, пізніше писав дуже багато до німецькомовної преси. П'ятирічне перебування в Лондоні й поїздки

Європою не залишилися без впливу на вивчення англійської мови та пануючих там відносин²³.

Слід наголосити на тому, що період, коли Л. Василевський обійняв посаду міністра закордонних справ, міжнародна ситуація, в якій опинилась новостворена Польська держава, були дуже складними. Перед міністром та його відомством постали дуже важкі завдання, часто далекі від типового переліку завдань міністерств закордонних справ типових держав за нормальних умов²⁴.

Держава перебувала у процесі формування, не мала міжнародного визнання, попереду ще була демаркація її кордонів. Від початку листопада Львів, а разом з ним і вся Східна Галичина опинилися у вогні польсько-українського протистояння. Вибух визвольного повстання у Варшаві започаткував визволення польських територій, окупованих німцями. Ситуація, в якій перебувала держава, з дня на день могла змінитися. За таких умов новий уряд мусив виробити свою програму діяльності, а міністерство закордонних справ мало розробити засади майбутньої міжнародної політики.

18 листопада 1918 р. новостворений кабінет провів своє перше засідання, на якому на пропозицію міністра внутрішніх справ С. Тугутта, Л. Василевському як найбільш досвідченому публіцисту серед міністрів було доручено редагування тексту урядового маніфесту²⁵. У маніфесті саме він окреслив програму уряду з проведення майбутніх виборів до Сейму, поділу країни на окремі райони, запровадження 8-годинного робочого дня та страхування праці робітників. Розв'язання земельного питання відкладалося до рішень Сейму. Запропонований Л. Василевським текст, дещо змінений тільки у двох пунктах, був затверджений урядом та опублікований 20 листопада в «Monitor Polski» за підписом голови уряду Є. Морачевського²⁶.

Редагування тексту відозви було пов'язане, насамперед, з вузловими завданнями закордонної політики — йшлося про ставлення до держав Антанти. Версія, запропонована Л. Василевським, спочатку виглядала так: «За єдине з перших наших завдань вважаємо встановлення та дотримання дружніх стосунків з великими державами Заходу та Північної Америки. Першочергово наші представники відправляються до столиць держав коаліції, чудовій перемозі яких Польща завдячує значною мірою своїм державним відродженням і від яких очікує вагомої допомоги при остаточному встановленні кордонів своєї держави»²⁷.

У відредагованому варіанті було певною мірою нейтралізовано його захоплений тон щодо держав-переможниць. Остаточний варіант виглядав так: «Як одне з перших завдань ставимо перед собою встановлення та дотримання дружніх відносин зі всіма державами. Наші представники

вирушать серед інших столиць і до столиць держав коаліції, перемозі яких Республіка Польська значною мірою завдячує своїм державним відродженням і від яких очікує значної допомоги при остаточному встановленні кордонів Польщі»²⁸.

Важко сказати, чим було покликане рішення змінити текст Василевського. Можливо, небажанням копіювати схвальні та позбавлені будь-якої критики висловлювання з боку Національного польського комітету на адресу коаліції держав-переможниць. Слід лише зауважити, що у своєму тексті Василевський знайшов добрий вихід із ситуації, намагаючись уникнути всього, що могло відштовхнути держави коаліції від Варшавського уряду. Дуже вдалим був його вибір парламентарів від уряду до держав-переможниць — він виказав велику далекоглядність, висунувши кандидатури Владислава Міцкевича та Ігнаци Падеревського як представників відродженої Польщі. Прізвища цих двох осіб не тільки були оточені повагою як у Польщі, так і у Франції, але й мали піднести вагомість Варшавського уряду в очах Заходу²⁹. Однак ці приготування виявилися даремними. Ані Франція, ані інші держави-переможниці не зреагували позитивно на радіограму, в якій Ю. Пілсудський проголошував створення Польської Республіки. Негативна реакція на цю подію призвела не тільки до призначення Пілсудським уряду на свій розсуд, а й браку порозуміння з Польським національним комітетом, але, найвагоміше — встановлення Польською державою дипломатичних відносин з Німеччиною. Цей останній факт міг сприйматися на Заході як свідчення того, що новостворений уряд не бажає бути союзником коаліції держав-переможниць.

Німеччина, яка першою зреагувала на повідомлення про відродження Польської Республіки, 20 листопада направила до Варшави своє посольство, яке очолив Г. Кесслер. Для польського уряду це було дуже невідповідним, з огляду на намагання визнання з боку держав коаліції. З іншого боку, як засвідчило майбутнє, проведення цих переговорів мало для Польщі неабияке практичне значення. Встановлення дипломатичних відносин з Німеччиною викликало обурення польського суспільства. Діяльність такого «лівого» уряду викликало невдоволення «правих» сил, насамперед «ендеків». Вони почали організовувати у Варшаві демонстрації проти уряду та навіть напади на урядові приміщення. Міністерство Л. Василевського, намагаючись вийти із незручного становища, опублікувало відозву, в якій закликала суспільство заспокоїтись та наголошувало на тому, що посол іншої держави, як німецький у Польщі, так і польський у Німеччині, перебуває під охороною уряду, який повністю відповідає за їхню безпеку³⁰. Василевський на посаді міністра не шукав собі популярності, не звертав уваги на те, що наражався на неповагу суспільства,

яке докоряло йому пронимецькими симпатіями. Попри відсутність досвіду на цій новій для нього ниві, проявив себе як далекоглядний дипломат.

Є. Морачевський пізніше згадував: «Леон не зважав на це, працював без перепчинку, поки не усував найзагрозливішої у цей момент небезпеки для Польщі»³¹. Для відродженої Польщі відносини з Німеччиною мали неабияке значення, бо йшлося про встановлення західних кордонів держави, питання повернення Польщі територій Верхньої Сілезії. Це були справи на майбутнє, а в той момент на порядку денному в польсько-німецьких відносинах були більш важливі та важкі справи, пов'язані з присутністю німецьких військ у Білорусі та Україні. Півмільйонна німецька армія, після вибуху повстання в Польщі, залишилася відрізаною від Німеччини, що становило страшну загрозу повернення цієї армії на польські території. Одним з пунктів переговорів з Г. Кесслером було питання про повернення німецької армії додому в обхід польських територій.

Під час переговорів з Кесслером було досягнуто домовленості про евакуацію німецького війська в напрямку Східної Пруссії і тимчасове залишення в їх диспозиції залізничної лінії Брест–Білосток–Граєво. Таким чином, шляхом переговорів вдалося відсунути загрозу збройного німецького маршу польською територією³².

Тим часом міжнародна ситуація вимагала наступних стратегічних дипломатичних кроків. Небезпека з боку німецьких військ була усунута, наближався термін початку мирної конференції, від якої залежала подальша доля держави, і яка б мала закінчити період непорозумінь з Антантою. 13 грудня Василевський отримав від Пілсудського наказ на розірвання з Німеччиною дипломатичних відносин³³.

Розрив з Німеччиною відкривав нові можливості для налагодження відносин з коаліцією. Антанта узалежнювала визнання Варшавської влади від порозуміння Ю. Пілсудського з Польським національним комітетом і створення загальнонаціонального уряду³⁴.

Відносини на Сході були ще складнішими. Нагальним питанням була справа Східної Галичини, де з початку листопада розгорівся польсько-український збройний конфлікт³⁵. Доля Східної Галичини залишалася поза всілякими дискусіями. Незважаючи на те, що 13 листопада 1918 р. вже було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку, політики та польське суспільство вважали Галичину інтегрованою частиною Польської держави³⁶. В урядовому маніфесті Василевський написав про це: «Справа визволення польського Львова від іноземного насильства, справа порятунку для героїчної жменьки молоді, яка взяла на себе завдання, що перевищує їхні сили, лежить нам тяжко на серці. Таким чином із всією енергією треба прискорювати військову акцію, яка має звільнити Львів з

пригнічення і призвести до мирного врегулювання спірних питань на території, де спільно мешкають польська та українська національності Галичини»³⁷. Серед цієї «героїчної жменьки польської» молоді в цей час була його донька Галина³⁸.

Висловлювання Л. Василевського щодо потреби мирного врегулювання спірних питань у Галичині наразили його на атаки преси. У другій половині грудня «Goniec Warszawski» опублікував статтю «Закордонна політика», в якій стверджувалося, що якщо зовнішню західну політику було викрито (з огляду на розірвання відносин з Німеччиною), то справи на Сході залишаються до сьогодні таємницею. Посилаючись на маніфест уряду, наголошувалось, що міністр Л. Василевський обстоює «порозуміння з русинами» саме в той час, коли навіть для обивателя стало зрозумілим, що ціною порозуміння може бути тільки втрата Східної Галичини³⁹.

На пресконференції 17 грудня Василевський отримав можливість відповісти на ці закиди. Стверджував, що «...польське населення на східних кресах так змішане з русинським, що про проведення чіткого етнічного кордону не може йтися. (...) Питання Східної Галичини і питання українських відносин увійшли в ту стадію, коли вирішують не якісь дипломатичні заходи, а лише збройна сила, принаймні сьогодні. Зараз Східна Галичина перебуває у стані війни. Допоки цей конфлікт триває, про жодне дипломатичне врегулювання не може йтися»⁴⁰.

З тим, що питання приналежності Львова в цей час можливо вирішити лише мовою зброї, погоджувався і Ю. Пілсудський, і це ставало предметом їхніх особистих розмов⁴¹. Уже пізніше в 1919 р. у своїй брошурі «Про східний кордон Польської держави» Л. Василевський писав: «У польському суспільстві немає жодної найменшої групки, немає навіть — і про це відомо — жодної особи, яка би з доброї волі погодилася на поділ Галичини. Від консерваторів до соціалістів, всі поляки однозначно би висловилися проти цієї ідеї, і ніщо не вказує на те, що в майбутньому може щось у цьому відношенні змінитись. Всілякі наміри в цьому напрямку весь польський народ, без огляду на політичні переконання та соціальний стан, трактує як замах на свої історичні та національні права»⁴².

Еволюція поглядів Л. Василевського у цьому випадку виглядає досить виразно. Зникло кудись наявне ще на початку 1918 р. розуміння вивольних прагнень і боротьби українців у Східній Галичині. Відтак реалізація федераційної ідеї не мала поширюватися на цю територію, якій судилося бути включеною до складу Другої Речі Посполитої. Нелегко було узгодити цей постулат зі словами урядового маніфесту, в якому серед інших основних завдань ставилося «призведення до остаточного

з'єднання всіх земель, на яких мешкає польське населення, або населення, яке відчуває потяг до Польщі»⁴³. Це останнє формулювання залишало широке поле для таких близьких для Л. Василевського федераційних міркувань. Справа полягала в тому, що на території від Сяну до Збруча чисельно переважало не польське, а українське населення, і це останнє до Польщі не відчувало потягу, а прагнуло зберегти власну, щойно проголошену державність — Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). Ультимативне ставлення до справи приналежності цієї території Польщі ставило під великим знаком запитання навіть умовне, а не тільки міцне з'єднання з Україною.

У цей час більш реальним, як для Ю. Пілсудського, так і для Л. Василевського, здавалося вирішення питання про добровільне входження в кордони нової держави литовсько-білоруських територій, якими володіла давня Річ Посполита. Для вирішення цієї проблеми при міністерстві створюється спеціальний Департамент із справ Литви та Білорусі, який очолив Л. Коланковський⁴⁴. Керуючись гаслом «Вільні з вільними, рівні з рівними!», ці території також планувалося включити до майбутньої федерації, однак винятково шляхом обопільної згоди, а не під тиском сили та зброї. Кордон з Росією мав просуватись якомога далі на Схід для того, щоб поширити польські впливи якщо не до кордонів Речі Посполитої до поділів, то хоча б до р. Березини та верхів'їв Дніпра⁴⁵.

У листопаді 1918 р. ці території перебували під німецькою окупацією. У міру відступу німецьких військ на Захід їхнє місце займали війська більшовицької Росії. Польський уряд намагався домовитись з німцями про можливість просування польського війська через німецьку лінію фронту хоча б на територію Віленщини, але переговори не дали результатів⁴⁶. На початку грудня 1918 р. на пропозицію Василевського було ухвалено рішення про відкриття польського представництва у Вільно. На прес-конференції 17 грудня міністр Василевський відкрив плани Польщі по відношенню до Литви та Білорусії: «Ми стоїмо на тій позиції, що кордони Росії повинні бути відсунуті якнайдалше на схід. Звичайно, ми будемо робити все, що від нас залежить, щоб території, які етнічно та культурно пов'язані з Польщею, з погляду майбутніх економічних відносин, та з погляду тяжіння до польськості, були пов'язані з Польщею в той чи інший спосіб на підставі повного усунення всіляких непорозумінь. Аби нас не вважали загарбниками, ми хочемо діяти в традиціях польської думки «вільні з вільними, рівні з рівними», щоб нічого не втратити з тієї культурної спадщини, яка там існує і яка має всі шанси для розвитку»⁴⁷.

Не дивно, що домагаючись залишення Литви та Білорусі в орбіті польського впливу, Польща залишала без відповіді всілякі радянські пропозиції щодо нормалізації відносин. Боротьба між Польщею та Радян-

ською Росією відбувалася на дипломатичному фронті. МЗС Польщі звинувачувало «... агресивну та імперіалістичну політику з боку Радянської Росії, війська якої окупувають Литву й Білорусь, вводячи тим самим радянську адміністрацію в області, яка там є чужою...»⁴⁸. Перспективу територіальної програми Ю. Пілсудського та Л. Василевського перекреслив наступ радянських військ, які на початку 1919 р. дійшли до Вільно.

Залишалося нез'ясованим питання відносин із північними сусідами. З чехами дійшло майже до угоди й попереднього розмежування території Цешинської Сілезії на основі етнічного принципу, але ця справа чекала на затвердження Прагою та Варшавою. Чеський уряд залишився незадоволений розмежуванням, і вже в середині листопада протестував проти порушення цілісності території Чеської держави через створення в Цешині Польської національної ради⁴⁹.

Занепокоєний Ю. Пілсудський після узгодження з Василевським вислав у середині грудня до Праги делегацію, яку очолив С. Гутовський. Вона мала зустрітися з президентом Т. Масариком та передати йому лист з пропозицією створення спільної польсько-чеської комісії, яка б вирішила спірні питання встановлення кордону. Прем'єр К. Крамарж не погодився на переговори, прямо заявивши, що його уряд не відчуває себе зобов'язаним договором, підписаним з боку Польщі місцевою владою. Тільки 24 грудня делегація була прийнята Т. Масариком. С. Гутовський запропонував тимчасове врегулювання спірних питань, яке б забезпечило добрі відносини та унеможливило виникнення польсько-чеських конфліктів. Т. Масарик пообіцяв тільки передати польські пропозиції чеському уряду. Ставлення цього уряду до польських пропозицій було вже відоме⁵⁰. Домовленість від 24 грудня на території Спишу про припинення вогню між польськими та чеськими військовими й тимчасову демаркацію лінії кордону, проведеної на користь чехів, було зірвано вже через декілька днів. Однак невеликі території Спишу та Орави були не такими важливими, як територія Цешинської Сілезії, де чехи, відмовляючись від листопадової угоди, за підтримки Антанти, зосереджували значні військові сили.

Л. Василевський, який був особисто знайомий з Т. Масариком, вірив у можливість мирного розв'язання проблеми добросусідських відносин з чехами і в час, поки був міністром, не шкодував для цього старань⁵¹. Збройний польсько-чеський конфлікт у Цешинській Сілезії, який стався вже за часів наступного міністра закордонних справ, безсумнівно виявився ударом по тій політичній концепції щодо Чехословаччини, яку репрезентував Л. Василевський.

Серед питань налагодження відносин із сусідами та коаліцією було багато і менш нагальних завдань, якими належало перейматися Мініс-

терству закордонних справ. До них належали спроби налагодження відносин з іншими країнами Європи: Швецією, Швейцарією, Голландією. Не варто було забувати про наближення мирної конференції. Уже наприкінці листопада при Міністерстві було створено Бюро конгресових справ. Його структура була розроблена дуже фахово й поділялася на відділи відповідно до наукових спеціальностей: юридичний, географічний, історичний, статистичний, економічний та на відділи для вирішення спеціальних справ: «кресових», регіональних, ревіндикаційних, торговельних договорів тощо⁵².

Л. Василевський, як міг, намагався справлятися зі своїми новими обов'язками, які навалилися на нього в цей час. Велика кількість надважких та відповідальних завдань в умовах, коли ціла держава перебувала ще у стані формування, а міністерство, яке ще тільки починало організовуватись, мусило їх вирішувати, цілком поглинали міністра. 3 грудня 1918 р. він записав у щоденнику красномовну фразу: «Цілий тиждень не мав змоги звернутись до щоденника — так страшенно був зайнятий»⁵³. На керуванні міністерством не закінчувалися його обов'язки, найважливіші політичні рішення приймалися втрьох — Ю. Пілсудським, Є. Морачевським і Л. Василевським — під час особистих зустрічей у Бельведері⁵⁴. Є. Морачевський згадував: «Майже вночі, близько другої години ночі, після закінчення засідання Ради Міністрів, починались «конференції» у Бельведері. Закінчувались о четвертій. О восьмій тридцять Леон, зрештою і я так само, починав працювати у своєму міністерстві. І так тривало цілих два місяці»⁵⁵.

Дуже подібно пригадував про «конференцію трьох» Л. Василевський: «Зазвичай після закінчення зустрічі Ради Міністрів я і Морачевський діставалися на надісланому за нами авто до Бельведеру. Найчастіше це відбувалося близько опівночі. Конференції наші відбувалися найчастіше в його спальні, за чаюванням. Комендант вкладався в ліжку, і розмовляли ми з ним зазвичай до 2–3 ночі. Не раз так були змучені кількогодінною роботою, що бувало й засинали. Для нас це було ще більш обтяжливим тому, що назавтра о дев'ятій рано були ми вже в міністерствах. Сам же Комендант вставав досить пізно і зрештою за багато років вже звик до роботи вночі». Далі пише: «Ми особисто були так змучені та виснажені надлюдською працею, що відставка була б для нас просто фізичним визволенням»⁵⁶.

Час цей настав дуже швидко. Хоча влада в країні і належала Ю. Пілсудському та уряду Є. Морачевського, західні держави продовжували визнавати Польський національний комітет як представницький легітимний орган відновленої Польщі. Потужним засобом тиску на уряд Є. Морачевського, який складався переважно з соціалістів, був також

фінансовий бойкот з боку заможних верств населення⁵⁷. Консолідація дій Польського національного комітету та Варшавського уряду були необхідними для того, щоб якомога краще представити інтереси Польщі на майбутній мирній конференції⁵⁸. У ніч з 4 на 5 січня представники правих сил зробили спробу повалити уряд Є. Морачевського та відсунути від влади Ю. Пілсудського⁵⁹. Погано підготовлений державний переворот закінчився цілковитим фіаско, однак він показав представникам правих сил як у Польщі, так і в Парижі, що усунути Ю. Пілсудського чи просто обійти його вже не вдасться, а тому необхідно шукати з ним компромісу. Таким чином, устремління обох центрів влади збіглися. 16 січня 1919 р., за два дні до початку мирної конференції, уряд Є. Морачевського, за згодою Ю. Пілсудського, який намагався «вгамувати» «ендеків», пішов у відставку, передавши владу компромісному кабінету І. Падеревського, який обійняв посади прем'єр-міністра і міністра закордонних справ Польської республіки⁶⁰. Призначення І. Падеревського главою уряду було зваженим дипломатичним кроком, оскільки новий прем'єр був широко відомий серед поляків і у світі, мав добрі стосунки з лідерами країн-переможниць. Це призначення принесло свій результат: Республіку Польщу визнали і заявили про встановлення з нею дипломатичних відносин: 30 січня 1919 р. — США, 24 лютого — Франція, 25 лютого — Велика Британія. Результатом досягнутого компромісу також була політична та фінансова підтримка Польщі з боку Центральних держав⁶¹.

Отже, діяльність Л. Василевського на посаді міністра закордонних справ тривала зовсім недовго, лише два місяці: від 18 листопада 1918 р. до 16 січня 1919 р. Однак не можна забувати про його основну заслугу — створення організаційної структури Міністерства закордонних справ, яке повинно було працювати у важких, далеких від стабільності умовах. Відпрацьовану ним у деталях концепцію територіальної форми Польської держави, що спиралася на ідеї федерації, Ю. Пілсудський намагатиметься реалізувати в 1919–1920 рр.⁶² Не зайвим буде наголосити, що уряд Є. Морачевського, перший фактичний уряд відродженої Польщі, посідає виняткове місце серед усіх польських наступних урядів. Пізніше Л. Василевський згадував: «Врешті решт він відіграв виняткову роль. Коли всі інші уряди, в більш чи менш щасливий спосіб, розбудовували та закріплювали будівлю Речі Посполитої, він заклав міцний фундамент і таким чином почав створювати з нічого його побудову... Уряд Морачевського не застав Польщу як державу, тільки окремі ділянки, переважно ще окуповані німцями. Не застав ані єдності адміністрації, ані власного війська, а стан території, на якій розпочиналася влада уряду, не дуже відрізнялася від стану, в якому перебували охоплені революцією території сусідів із Заходу та Сходу. Кабінет Морачевського був урядом

дійсно революційним. І тільки уряду Морачевського та особисто Пілсудському, який за ним стояв, відроджена Польща має завдячувати тим, що її революція, реалізуючи програмні постулати демократії та соціалізму, пройшла безкровно. Тільки завдяки цьому уряду країна не поринула в криваву анархію»⁶³.

Добре виявивши себе як міністр закордонних справ, Л. Василевський здобув собі ще більшу повагу Ю. Пілсудського і залишався одним з найвідданіших його соратників. Відставка не означала для нього закінчення політичної діяльності. На особисте прохання Коменданта держави він брав участь у роботі Паризької мирної конференції, яка відкрилася 18 січня 1919 р.⁶⁴, та під час підписання Ризького мирного договору 1921 р.

¹ Leon Wasilewski — architekt polityki wschodniej. URL: <https://kresy24pl./10-grudnia-1936-2/>.

² Leon Wasilewski. Piłsudski jakim go znałem. (Ze wstępem Andrzeja Friszke). Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2013. 268 s.

³ Pobóg-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1990. T. 1: 1864–1919. 398 s.; T. 2: 1919–1939. 665 s.; T. 3: 1939–1945. 910 s.

⁴ Leon Wasilewski. Piłsudski jakim go znałem. (Ze wstępem Andrzeja Friszke). Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2013. S. 108.

⁵ Pobóg-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski. Londyn, 1956. T. II. 452 s.

⁶ Pobóg-Malinowski W. Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*. Warszawa. 1937. T. XVI. S. 11–106.

⁷ Moraczewski J. Wspomnienia współpracy z Leonem Wasilewskim. *Niepodległość*. Warszawa. 1937. T. XVI. S. 210–220.

⁸ Ładoś A. Leon Wasilewski w rokowaniach ryskich. *Niepodległość*. Warszawa. 1937. T. XVI. S. 230–250.

⁹ Hauser P. Leon Wasilewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowe spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej* / Pod red. J. Szczecin, 1992. S. 17–37.

¹⁰ Traktat ryski 1921 roku po 75 latach. Studia pod redakcją M. Wojciechowskiego. Toruń, 1998. 735 s.

¹¹ Pietrzak B. Leon Wasilewski na konferencji w Rydze. *Traktat ryski 1921 roku po 75 latach*. Studia pod redakcją M. Wojciechowskiego. Toruń, 1998. S. 347–353.

¹² Hauser P. Leon Wasilewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowe spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Szczecin, 1992. S. 19.

¹³ Leon Wasilewski. Piłsudski jakim go znałem. (Ze wstępem Andrzeja Friszke). Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2013. S. 206.

¹⁴ Pobóg-Malinowski W., Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*. Warszawa. 1937. T. XVI. S. 79.

¹⁵ Czubiński A. Historia polski XX wieku. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2000. 125.

¹⁶ Nowak A. Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego (1918–1921). Koncepcja i realizacja. *Zeszyty Historyczne*. Paryż: Wydawnictwo Instytutu Literackiego, 1994. Z. 107. S. 3–22; Pisuliński J. Józef Piłsudski a Ukraina (1918–1922). *Arkana. Kultura-Historia-Pokityka. Dwumiesięcznik*. Marzec-kwiecień. 2006. № 68. S. 101–128.

¹⁷ Mikulicz S. *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*. Warszawa, 1971; Nowak A. *Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku)*. Kraków, 2001; Комар В. *Східна політика Польщі 1918–1921 рр.: від федералізму до прометеїзму. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 71.

¹⁸ Wasilewski L. *Granice Państwa Polskiego na Wschodzie*. *Kultura Polski*. Zesz. XIII. 1918. S. 83–85.

¹⁹ Wasilewski L. *Granice Państwa Polskiego na Wschodzie*. *Kultura Polski*. Zesz. XIII. 1918. S. 84–85.

²⁰ Wasilewski L. *Granice Państwa Polskiego na Wschodzie*. *Kultura Polski*. Zesz. XIII. 1918. S. 85.

²¹ Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. *Szkic biograficzny*. *Niepodległość*. Warszawa. 1937. T. XVI. S. 80.

²² Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 21.

²³ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 21.

²⁴ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 22.

²⁵ Pisuliński J. *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013. S. 94–95.

²⁶ Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. *Szkic biograficzny*. *Niepodległość*. Warszawa. 1937. T. XVI. S. 84.

²⁷ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 23.

²⁸ *Kultura Polski*. nr. 45–48. 15.XII.1918.

²⁹ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 23.

³⁰ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 24.

³¹ J. Moraczewski. *Wspomnienie współpracy z Leonem Wasilewskim*. *Niepodległość*. Warszawa. 1937. T. XVI. S. 79.

³² Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. *Szkic biograficzny*. *Niepodległość*. Warszawa. 1937. T. XVI. S. 82.

³³ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 26.

³⁴ Leon Wasilewski. *Piłsudski jakim go znałem. (Ze wstępem Andrzeja Friszke)*. Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2013. S. 209.

³⁵ Литвин М. *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.* Львів, 1998.; Klimecki M. *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 2000. 291 s.

³⁶ Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 pp.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. С. 76.

³⁷ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 29.

³⁸ Instytut Pamięci Narodowej. URL: <http://www.1wrzesnia39.pl/39p/galeria-1/kobiety-w-kampanii-pol/8817,Halina-Wasilewska.html>.

³⁹ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 29.

⁴⁰ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 29.

⁴¹ Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*. Warszawa, 1937. T. XVI. S. 81.

⁴² L. Wasilewski. O wschodnią granicę państwa polskiego. Warszawa, 1917. S. 11.

⁴³ Archiwum Akt Nowych, Akta Leona Wasilewskiego, sygn. 66, mkf. 1620.

⁴⁴ Łossowski P. Dyplomacja II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1994. S. 8.

⁴⁵ Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*. Warszawa, 1937. T. XVI. S. 80.

⁴⁶ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 30.

⁴⁷ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 31.

⁴⁸ Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 pp.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. С. 77.

⁴⁹ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 32.

⁵⁰ Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 32.

⁵¹ Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*. Warszawa, 1937. T. XVI. S. 80.

⁵² Hauser P. Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. Szczecin, 1992. S. 33.

⁵³ Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*. Warszawa, 1937. T. XVI. S. 83.

⁵⁴ Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*. Warszawa, 1937. T. XVI. S. 83.

⁵⁵ J. Moraczewski. Wspomnienie współpracy z Leonem Wasilewskim. *Niepodległość*. Warszawa, 1937. T. XVI. S. 217.

⁵⁶ Leon Wasilewski. Piłsudski jakim go znałem. (Ze wstępem Andrzeja Friszke). Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2013. S. 210.

⁵⁷ Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*. Warszawa, 1937. T. XVI. S. 87.

⁵⁸ Цветков Г.М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917–1945 рр.: Навч. Посібник. Київ: Либідь, 1997. С. 32–38.

⁵⁹ Garlicki A. U źródeł obozu belwederskiego. Warszawa: PWN, 1981. S. 308–309.

⁶⁰ Zamoyski J. Powrót na mapę. Polski Komitet Narodowy w Paryżu 1914–1919. Warszawa: PWN, 1991. S. 129; Malinowska I. Paderewski Ignacz Jan (1860–1941). *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa: “Wiedza Powszechna”, 1999. S. 277.

⁶¹ Krasuski J. Tragiczna niepodległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. 2000. S. 14.

⁶² Hauzer P. Federacyjna wizja Rzeczypospolitej w poglądach Józefa Piłsudskiego I próba jej rzeczywistnienia w latach 1918–1921. *Polska I Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. Red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1997. S. 17–39.

⁶³ Pobog-Malinowski W., Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*. Warszawa. 1937. T. XVI. S. 88.

⁶⁴ Zamoyski J. Powrót na mapę. Polski Komitet Narodowy w Paryżu 1914–1919. Warszawa: PWN, 1991. S. 125; Akty i dokumenty. Sprawy granic Polski na konferencji pokojowej w Paryżu 1918–1919 / zebrane i wydane sekretarjat generalny polityky delegacji Polskiej. Cześć I. Program terytorialny delegacji. Paryż, 1920. 133 s.

REFERENCES

1. *Akty i dokumenty. Sprawy granic Polski na konferencji pokojowej w Paryżu 1918–1919, zebrane i wydane sekretarjat generalny polityky delegacji Polskiej. Cześć I. Program terytorialny delegacji.* (1920). Paryż [in Polish].

2. Czubiński, A. (2000). *Historia polski XX wieku*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie [in Polish].

3. Garlicki, A. (1981). *U źródeł obozu belwederskiego*. Warszawa: PWN [in Polish].

4. Hauser, P. (1992). Leon Wasikewski (18.XI.1918–16.I.1919 rr.). *Ministrowe spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*. Szczecin [in Polish].

5. Hauzer, P. (1997). Federacyjna wizja Rzeczypospolitej w poglądach Józefa Piłsudskiego i próba jej rzeczywistnienia w latach 1918–1921. *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika [in Polish].

6. Klimecki, M. (2000). *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicją Wschodnią 1918–1919*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen. [in Polish].

7. Komar, V. L. (2011). *Kontsepsiia prometeizmu v politytsi Pol'schi (1921–1939 rr.)*. Ivano-Frankivs'k: Misto NV [in Ukrainian].

8. Komar, V. Skhidna polityka Pol'schi 1918–1921 rr.: vid federalizmu do prometeizmu. *Ukraina: kul'turna spadshyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'*. 2009, 18, 42–50. [in Ukrainian].

9. Krasuski, J. (2000). *Tragiczna niepodległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie [in Polish].

10. Ładoś, A. (1937). Leon Wasilewski w rokowaniach ryskich. *Niepodległość*, 16, 230–250 [in Polish].

11. Wasilewski, L. *Piłsudski jakim go znałem. (Ze wstępem Andrzeja Friszke)*. Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2013. 268 s. [in Polish].

12. Łossowski, P. (1994). *Dyplomacja II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wyd-wo Sejmowe [in Polish].

13. Lytvyn, M. (1998). *Ukrains'ko-pol's'ka vijna 1918–1919 rr.* L'viv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].

14. Malinowska, I. (1999). Paderewski Ignacz Jan (1860–1941). *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wiedza Powszechna [in Polish].
15. Mikulicz, S. (1971). *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Książka i wiedza [in Polish].
16. Moraczewski, J. (1937). Wspomnienia współpracy z Leonem Wasilewskim. *Niepodległość*, 16, 210–220 [in Polish].
17. Nowak, A. (1994). Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego (1918–1921). Koncepcja i realizacja. *Zeszyty Historyczne*. Paryż: Wydawnictwo Instytutu Literackiego [in Polish].
18. Nowak, A. (2001). *Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku)*. Kraków [in Polish].
19. Pietrzak, B. (1998). Leon Wasilewski na konferencji w Rydze. *Traktat ryski 1921 roku po 75 latach. Studia pod redakcją M. Wojciechowskiego*. Toruń [in Polish].
20. Pisuliński, J. (2006). Józef Piłsudski a Ukraina (1918–1922). *Arkana. Kultura-Historia-Pokityka. Dwumiesięcznik*. Marzec-kwiecień, 68, 101–128 [in Polish].
21. Pisuliński, J. (2013). *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika [in Polish].
22. Pobóg-Malinowski, W. (1937). Leon Wasilewski. Szkic biograficzny. *Niepodległość*, 16, 11–106 [in Polish].
23. Pobóg-Malinowski, W. (1956). *Najnowsza historia polityczna Polski*. London [in Polish].
24. Pobóg-Malinowski, W. (1990). *Najnowsza historia polityczna Polski*. (Vol. 1–3). Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza [in Polish].
25. *Traktat ryski 1921 roku po 75 latach. Studia pod redakcją M. Wojciechowskiego*. (1998). Toruń [In Polish].
26. Tsvietkov, H.M. (1997). *Mizhnarodni vidnosyny j zovnishnia polityka v 1917–1945 rr*. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
27. Wasilewski, L. (1917). *O wschodnią granicę państwa polskiego*. Warszawa [in Polish].
28. Wasilewski, L. (1918). Granice Państwa Polskiego na Wschodzie. *Kultura Polski*. Zesz. XIII [in Polish].
29. Zamoyski, J. (1991). *Powrót na mapę. Polski Komitet Narodowy w Paryżu 1914–1919*. Warszawa: PWN [in Polish].